

TELEKI KRISZTINA

A MONGOL NEMZETI LEVÉLTÁR KOLOSTORI ANYAGA

Jelen cikk az ulánbátori Mongol Nemzeti Levéltár buddhista kolostorokkal kapcsolatos anyagát ismerteti. Míg a mandzsu kortól az 1940-ig keletkezett mongol források főként az egykori kolostorfőváros igazgatásával és pénzügyeivel foglalkoznak, a levéltár néhány tibeti könyvet és 20. század eleji újságot is rejt. A levéltár igazgatása alá tartozó Film- és Audiovizuális Archívum közel 1000 fotót őriz régi kolostorokról, vallási eseményekről, előjárókról, kegytárgyakról és az 1990-es vallási feléledésről. Mivel a levéltár katalógusait, katalóguskártyáit kizárólag helyben lehet tanulmányozni, a cikk célja, hogy betekintést nyújtson e gyűjteményekbe.

ULÁNBÁTORI LEVÉLTÁRAK

Mongóliában az 1937–1938-as kolostorrombolások idején szinte minden buddhista szent könyvet elégettek. Míg az egykori híres lámák megmaradt, elsősorban tibetiül írt vallási művei ma a Mongol Nemzeti Könyvtár¹ és a Gandantegčenlin kolostor² gyűjteményeit gyarapítják, addig a kolostorok gazdasági, igazgatási és politikai tárgyú mongol iratait levéltárak (*arxiw*) őrzik.³

Az ulánbátori levéltárak mindegyike tartalmaz régi kolostorokra vonatkozó dokumentumokat. A Mongol Népi Forradalmi Párt levéltárában⁴ 1921 utáni, a kezdeti években mongol írású írógéppel írt, elsősorban politikai tárgyú előterjesztések, határozatok vannak. A Nemzetbiztonsági Hivatal levéltára⁵ és a Hadügyminisztérium levéltára⁶ olyan titkos iratokat őriz, melyek tanulmányozására csak kivételes esetben kapni engedélyt. Míg e három levéltár első-

---

¹ Ündesnī Nomīn San.

² Tib. *dga'ldan theg chen gling*.

³ Részleteket lásd www.archives.gov.mn.

⁴ Mongol Ardīn Xuw'sgālt Namīn Tōw Arxiw, röviden MAXN-īn Tōw Arxiw.

⁵ Tagnūlīn Yerōnxī Gajrīn Tūxīn Arxiw, röviden TYEG-īn Tūxīn Arxiw.

⁶ Cergīn Yāmnī Arxiw.

sorban a 20. századi vallásgyakorlást, a kolostorok és lámák sorsát érintő iratokat tartalmazza, a Bogdok⁷ irányítása alatt két évszázadon át virágzó kolostorok emlékeit a Mongol Nemzeti Levéltár (Mongol Ulsīn Үндеснi Төw Архиw, röviden MUŪТА) és az igazgatása alá tartozó Film- és Audiovizuális Archívum (Үндеснi Төw Архиwīн Кино, Gerel Jurag, Dū Awianī Barimtīн Төw) őrzi.

Mivel a levéltárak helyben tanulmányozható katalógusai, katalóguskártyái publikálatlanok, nem köztudott, hogy valójában milyen értékes örökség birtokosai. Noha mongol kutatók egyes iratokat kiadtak,⁸ vagy hivatkoznak rájuk,⁹ a buddhista kolostori életet érintő anyagokat eddig senki nem tette részletesen közzé.¹⁰ Jelen cikk célja a Mongol Nemzeti Levéltár mongol buddhizmust és kolostorokat érintő gyűjteményeinek rövid ismertetése.¹¹

A MONGOL NEMZETI LEVÉLTÁR IRATAI

Külföldiek számára a levéltár látogatásához mongol állami intézménytől (egyetem, múzeum, akadémia) szükséges engedély. Kölcsönözni nem lehet.¹² Noha vannak 20. századbéli újságok és néhány tibeti könyv, a gyűjtemény (*san xömrög*) elsősorban mongol kéziratokat tartalmaz.¹³ Néhány közülük mongol nyelven, tibeti írással íródott. A kéziratok közül sok nehezen olvasható, halovány, és csaknem mind porlad.

Buddhista kolostorokkal kapcsolatban a levéltár több ezer mongol kéziratot őriz, melyek elsősorban azok gazdasági és igazgatási ügyeit: vagyonát, állatállományát, termőföldjeit, bevételeit, kiadásait, adott hiteleit tárgyalják. E témérdek irat több mint két évszázad történelmét öleli fel a mandzsu kortól

---

⁷ Bogd vagy Ĵewcündamba xutagt (tib. *rje-btsun dam-pa*), a mongol buddhista egyház vezetője. Részletesen lásd Szilágyi 2001.

⁸ Dašdawā – Kozlow 1996; Gerelbadrax et al. 2003; Gerelbadrax et al. 2005a; Gerelbadrax et al. 2005b.

⁹ Serēter 1999; Banjragč – Sainxü 2004; Xatanbātar – Naigal 2005.

¹⁰ A Mongol Nemzeti Levéltár vallási gyűjteményéről létező rövid ismertető: Norowsambū 1975: 64–67.

¹¹ Jelen cikk megállapításai a szerző levéltári kutatómunkáján alapulnak, mely során a Mongol Nemzeti Levéltár számos iratát tanulmányozta a Magyar Ősztöndíj Bizottság Magyar Állami Eötvös Ősztöndíja (2005) és az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok – OTKA PD83465 támogatásával (2011).

¹² Kölcsönözni nem lehet, engedéllyel azonban fénymásolásra vagy fotózásra van lehetőség, ami igen költséges.

¹³ A kínai iratok elsősorban a kínai kereskedelmi negyedeket érintik. Minden bizonnyal mandzsu források is léteznek. A kínai és mandzsu források ismertetése jelen cikknek nem tárgya.

(1691–1911) a Bogd xān¹⁴ teokratikus uralmán át (1911–1921) a kolostorrombolás időszakáig (1938). Mindhárom kornak voltak fontos történései, így sajátos szövegei: míg a mandzsu korban számos híres kolostor, kolostorváros épült, a Bogd xān életében, s főként uralma idején a kisebb kolostorok szaporodtak, s az egyház jelentősen meggazdagodott. 1921-től szovjet mintára megindult az egyház jogkörének korlátozása és vagyonának elkobzása, mely az 1930-as évek végén a kolostorok lerombolásában, a lámák tömeges kivégzésében, a vallás elfojtásában teljesedett ki. A levéltárban 1940 után nem találni kolostorokkal kapcsolatos iratokat, hiszen a megmaradt néhány romos épületnek sem vagyona, sem lámája nem volt többé.

A régi iratoknak két formája van: a *dans* és a *nugalbar*. A *dans* (mong. *dangsa*, *dangsan*, kínai: *danzi* 單子) listát, számlakönyvet, leltárkönyvet jelent.¹⁵ Európai értelemben vett könyvhöz hasonlít, mely jobbára fekete tintával, kézzel íródott vékony, kínai *mūtū* papírra (kínai: *maotou* 毛頭). Lapjai bal oldalt vannak összefűzve. A *nugalbar* (mong. *nyulaburi*)¹⁶ egylapos dokumentum, egyfajta összehajtogatott ív vagy leporelló, melyre elsősorban leveleket, rendeleteket, összesítéseket írtak. A régi iratok papírjainak színe rendszerint barna, és sokszor piros pecséttel vannak ellátva. Többnyire vallási intelmeket vagy parancsokat (*lünden*, tib. *lung-bstan*, mong. *lüngdüng*), listákat (*bürtgel*, mong. *büridkel*), folyamodványokat (*örgödöl*, mong. *ergüdel*), vázlatokat (*nōrog*, mong. *nooray*), hirdetményeket (*jarlax bičig*, mong. *jarulaqu bičig*), okmányokat (*barimta*, mong. *barimta*) írtak rájuk. Míg a mandzsu korban a *nugalbar* volt elterjedt, a Bogd xān ideje alatti nyilvántartások többnyire *dans*-ként készültek. Az 1921 utáni időszakból orosz füzetlapra, négyzetrácsos cetlire írt dokumentumokat is találunk, melyek mára megsárgultak.

Norowsambū műve szerint a Könyvek és Írások Akadémiája (Sudar bičgīn xürēlen) 1927. december 5-i, tizedik ülésén fogalmazódott meg először a Nemzeti Levéltár létrehozásának gondolata.¹⁷ A levéltár rövid története a www.archives.gov.mn honlapon olvasható. Kezdetben, az 1940-es években az iratokat a fővárosi Gandan kolostor Avalokitešvara szentélyében őrizték (Migjid Janreiseigin süm).

¹⁴ Bogd xān, Bogd gegēn vagy 8. Bogd, Agwānluwsančoiĵinyimadanjanwančug (tib. ngag-dbang blo-bzang chos-kyi nyi-ma bstan-'dzin dbang-phyug, 1870–1924).

¹⁵ Lessing 1995: 230. Ebből ered: *danslax* 'jegyzésbe vesz', *danstai* 'bejegyzett'. A cikkben szereplő kínai kifejezések *pinyin* átírásának pontosításában és a kínai írásjegyek beillesztésében Balogh Máttyás, az ELTE BTK Belső-ázsiai Tanszékének oktatója volt segítségemre.

¹⁶ Lessing 1995: 595.

¹⁷ Norowsambū 1975: 5.

KATALÓGUSOK

A levéltári katalógusok az iratokat keletkezésük ideje alapján a mongol történelem fent említett három korszakába sorolják. Ezek a mandzsu igazgatás kora (*Manjīn jaxirgānī üye*), melynek iratai az 1730-as évektől 1911-ig keletkeztek, a Bogd xān uralmának időszaka, avagy az autonómia kora (*Bogd xānt üye*, 1911–1921), valamint a „jelenkor” (*Orčin üye*, 1921–1940), mely a szovjet befolyás kezdeti időszakára utal. Mindhárom korszak gyűjteményének (*xömrög*, hivatkozva *XM*) léteznek cirill betűs, gépelt katalógusai (*ĵagsālt* vagy *dans*, hivatkozva *D*), melyek az egyes szövegek vagy tételek (*xadgalamjīn negĵ*, hivatkozva *XN*) halha címét, lapjainak számát (*xūdas*, hivatkozva *x*) és keletkezésük évét tartalmazza kronológiai sorrendben először a *dans*, majd a *nugalbar* formájú iratokat listázva. A mandzsu kor katalógusai az M (azaz M1, M2, M3 ...), az autonómia időszaka az A, a jelenkor dokumentumai az X, SX, vagy F betűket viselik.¹⁸ Szinte minden irat keletkezési éve ismert, bár minden katalógusban előfordul néhány dátum nélküli. Sok iratot a hagyományos mongol-tibeti dátummal jelöltek (pl. Mámorító nevű ciklus, tűz-kígyó évének tél utolsó havának szerencsés 8. napja), bár a mandzsu korban inkább jellemző a császárok uralkodási évével, az autonómia idején a Bogd xān uralkodásának évével, az 1921 utáni időszakban pedig a Bogd xān uralkodásának kezdetétől számított évekkal vagy a napjainkig használt dátummal (1937.5.6.) való jelölés.

E cirill katalógusokat a levéltár dolgozói az 1980-as években készítették, az 1990-es években ellenőrizték, 2007-ben néhány katalógus szövegeit újrászámolták, s a szövegeket azóta is újra és újra ellenőrzik. A katalógusok nem fénymásolhatóak, nem fényképezhetőek; kizárólag helyben tanulmányozhatók. Létezésük levéltárosok több évtizedes munkájának eredménye, hiszen a levéltár nagy rendezetlenségben örökölte a mongol kolostorfőváros (Ix Xürē, Bogdīn Xürē vagy Urga)¹⁹ gazdasági ügyeket intéző hivatalának (Erdene Šanjodwīn Yām, Erdene Šanjawīn Yām vagy Šawīn Yām, kínai: *yamen* 衙門) és a város szinte minden sárgásüveges szentélyének, harminc lámakerületének (*aimag*) összes iratát. A város egyik legnagyobb egykori lámakerületének, azaz a Šütēnī aimag mandzsu kori katalógusának (M-121) bevezetője szerint 1630 kilogramm mandzsu kori dokumentum került először teljes összevisszaságban a levéltárba, melyeket több évtizeden keresztül próbáltak rendszerezni.

¹⁸ Egy példát említve egy iratra való könyvbeli hivatkozás a következő: MUŪTA. M-85, D-1, XN 345, x 26, amely azt jelenti, hogy a hivatkozott dokumentum a Mongol Nemzeti Levéltár mandzsu kori 85-ös gyűjteménye első katalógusának 345. tétele, mely 26 oldalas. Míg egy-egy *dans* típusú dokumentum több száz oldalas is lehet, a *nugalbar* iratok minden esetben egyoldalasak, bár van közöttük, melynek hosszúsága az egy métert is eléri.

¹⁹ A régi főváros szentélyeinek részleteit lásd Teleki 2008; Teleki 2011.

A cirill katalógusok összeállításáról néhány katalógus előszava részleteket is közöl. Šütēnī aimag 1410 címet vagy tételt (*xadgalamjīn negj*) jelölő mandzsu kori katalógusának összeállítását például 1968-ban kezdte meg Dembereldaš, Rawjā, Baljīnyam, Norowsüren és Sanjā levéltáros, amikor 1270 tételt rendeztek (*cegclēx*), azaz időrend alapján listába vettek (*bürtgex*), és katalóguskártyákat készítettek hozzájuk. 1978-ban Mönxtogō levéltáros 126 új tételt adott Šütēnī aimag listájához. Ezen iratok 1800 és 1911 között íródtak, így a lámakerület mandzsu gyűjteményében már 1396 cím szerepelt. 1980-ban Cendxū levéltáros, aki mintegy 800 grammnyi iratot rendezett Tör gerelt mandzsu császár (Daoguang 道光, ur. 1821–1850) uralmának 19. évéből és Badrült tör mandzsu császár uralmának (Guangxu 光緒, ur. 1875–1908) 30., 31. és 32. évéből, a gyűjteményt négy tétellel gyarapította, majd amikor 1983-ban Yu. Naranceceg az eredeti iratokat és a katalóguskártyákat összevetette, hat új tétel került elő: így lett 1406. A katalógust az 1980-as években legépezték. Amikor 1999-ben A. Cecegma ismét összevetette a kártyákat az eredeti iratokkal, az 1406 címet felsoroló katalógusba négy új címet írt bele (237 a, 900 a, 900 b, 900 b), ezért bár a cirill betűs katalógus kronológiai rendben 1406 címet tartalmaz, valójában 1410 szöveg van a gyűjteményben, vagy még több, hiszen ha valaki kikéri az egyes iratokat, azzal szembeül, hogy egy cím alatt sokszor több dokumentum szerepel.²⁰ Több esetben előfordul az is, hogy a rendezésben hibát ejtettek. A jelenkorból például az egyik kolostor két katalógussal rendelkezik, egyikben tibeti néven (Dambadarjā, tib. bstan-pa dar-rgyas), másikban mongol néven (Šašnīg badrūlagč) szerepel. A Gūngādejīdlin palota (tib. kundga' bde-skyid gling) több szövege tévesen a Gūngācoilin dacan kolostoriskola (tib. kun-dga' chos gling grwa-tshang) katalógusába került nevük hasonló kezdetének köszönhetően. Noha a katalógusok pontosítása olvasók észrevételeivel, levéltárosok újbóli ellenőrzéseivel ma is folyik, létük nélkül lehetetlen lenne ezen egyedülálló anyag tanulmányozása.

AZ IRATOK CSOPORTOSÍTÁSA ÉS SZERZŐI

A levéltár kolostorokat érintő mongol kéziratának bemutatását két csoportra oszthatjuk. Az egyikbe a városigazgatás dokumentumai tartoznak, melyek az Erdene Šanjodwīn Yām, a Bogd kincstárai és a Vallásügyi Minisztérium (Šašnī törd tuslagč saidīn yām)²¹ ránk maradt iratait jelentik. Ezek elsősorban írások

²⁰ E cikk a későbbiekben a katalógusokban jelzett tételek számát közli, mely tehát nem minden esetben egyezik pontosan a valós adattal, bár így is alapul szolgál az egyes kolostorokról fennmaradt emlékek számának összehasonlításához.

²¹ Ez utóbbi katalógusának és szövegeinek tanulmányozására (A-9: 102) nem került sor.

művei, akik a Bogd, a főpát (*xamba nomon xan*, tib. *mkhan-po*), a főkincstárnok (*erdene šanjodwa*) vagy helyetteseik, a *ded xamba* vagy a *dā lam* rendeleteit (*lünden*) rögzítették. Számos kérelem is e főméltóságoknak lett címezve. Serēter szerint az Erdene Šanjodwīn Yām írnokai szépírást és sajátos grafémákat használtak,²² azaz írásaikban megkülönböztették a č és j, t és d, g és q betűket. E gyűjtemények a Bogd, a város és alárendelt kolostorainak és területeinek (*ix šaw*) vallási és igazgatási ügyeit foglalják magukban.

A kéziratok másik forrása az egyes szentélyek önálló gyűjteménye. A város szinte minden sárgasüveges szentélyéről van adatunk, melyek között sok az Erdene Šanjodwīn Yāmból érkezett rendelet és az adott szentély gazdaságával, igazgatásával kapcsolatos beszámoló. Míg a Bogd és más reinkarnációk, főméltóságok saját kincstárral rendelkeztek (*san*), a kolostoroknak, szentélyeknek, gyülekezeteknek gazdasági egységeik (*jas*, *žio* tib. *spyi-gsog*) voltak.²³ Már Öndör gegēn Janabajar (1635–1723) idején is e *jas* volt felelős a szálláshely megfelelő működéséért, a főszentély lámáinak élelmeztetéséért, a szentélyépület javításáért. Később a kolostorok, kolostoriskolák, lámakerületek szentélyei mind rendelkeztek gazdasági hivatalokkal, melyek a szentélyek vagy egyes szertartások bevételeit és kiadásait (*orlogo jarlaga*), vagyonát (*xöröngö*), belső rendjét (*dotōd joxion baigūlalt*) felügyelték. A hivatalok kezdetben a befolyt adományokból jöttek létre, később takarékoskodva, kereskedve, hiteleket adva önmagukat tartották fenn. Kicsiny épületeik a szentélyek mellett álltak. Minden szentélyhez tartozott egy főhivatal (*ix jas*), míg a többi egység egyes szertartásokra vagy a szentély felújításainak munkálataira jött létre. A *jas* vagyonát a felelős (*dāmal*) és a pénztárnok (*nyaraw*, tib. *gnyer-pa*) kezelte, őket, ha volt, írnok (*bičēč*) segítette. Általában a pénztárnok dolga volt éves számlakönyvet vezetni a szentély bevételeiről és kiadásairól, mely az ingó és ingatlan vagyont, a jószágállomány változását, készpénzt (*belen möngö*), hiteleit rögzítette. A levéltár iratai alapján megállapítható, hogy az egyenlegeket a mandzsu korban még nem készítették évente, ám a 20. századtól szinte mindenütt készültek éves vagy negyedéves jelentések. Míg a mandzsu időszakban a vagyont teában mérték (*cai*), később a pénzalapú nyilvántartás (*möngö*) vált elterjedté. A levéltár legtöbb irata tehát az egyes szentélyek pénztárnokainak, írnokainak műve.

²² Serēter 1999: 17.

²³ A kincstár és a gazdasági hivatal már Öndör gegēn Janabajar udvarában is jelen volt, innen ered két lámakerület, a *Sangīn aimag/Sangain aimag* és *Ĵasīn aimag* elnevezése.

A VÁROSIRÁNYÍTÁS SZÖVEGEI

E hivatal a Bogd kolostorfővárosának, alárendelt kolostorainak és területeinek igazgatásával és gazdasági ügyeivel foglalkozott, így iratai elválaszthatatlanok a vallástól. A hivatal élén az *erdene šanjodwa/šanjaw* állt (tib. *phyag-mdzod-pa*).²⁴ Az *erdene šanjodwa* és a *xamba nomon xan* a Bogd után a legfontosabb tisztségeket töltötték be a kolostorfővárosban: míg a *xamba nomon xan* főapátként a Bogd városának és kolostorainak vallási ügyeiért volt felelős, az *erdene šanjodwa* a világi ügyeket intézte. Serēter szerint a mandzsu korban az *erdene šanjodwát* a Bogd és a mandzsu császár nevezte ki azon jogi ügyekben jártas lámák közül, akik ismerték a mongol, a mandzsu és a tibeti írást.²⁵ A jelöltnek nem kellett sem teljes fogadalmú szerzetesnek (*gelen*, tib. *dge-slong*) lennie, sem magas vallási fokozattal rendelkeznie (*agramba*, tib. *sngags-rams-pa*, stb.). Az *erdene šanjodwa* munkáját két főláma (*dā lam*),²⁶ 16 főhivatalnok (*jaisan*), 8 írnok (*tüšmel bičēč*) és 20 testőr (*xia*), valamint számos világi főhivatalnok, herceg és ügyintéző segítette. Serēter szerint az első *šanjodwa*, Dagwalxündew az 1690-es évektől töltötte be e tisztséget Öndör gegēn Janabajar kincstárának és alárendeltjeinek ügyeit intézve.²⁷ Az intézmény reformjára 1767-ben és 1772-ben került sor.

A Bogd főkincstára (*ix san*) katalógusának (M-86) előszava szerint az Erdene Šanjodwīn Yām hivatalát 1723-ban alapította Öndör gegēn Janabajar. Ezelőtt az alárendeltek (*šaw' nar*) ügyei a Tüšēt xan irányítása alá tartoztak. Az Erdene Šanjodwīn Yāmnak azonos jogai voltak a megyei gyűlés elnökével (*aimgīn čülgan darga*). 1822-ben a minisztérium hatáskörét bővítették, s közvetlenül a fővárosi Mandzsu Főhivatal alá rendelték (Manj Saidīn Yām).²⁸ 1912-ben az Erdene Šanjodwīn Yām a Bogd xān kincstárának, vagyonának és ügyeinek is intézője lett, valamint vallási és politikai feladatokat is ellátott. Ugyanolyan jogokkal rendelkezett, mint a Bogd által felállított minisztériumok. Serēter szerint a Bogd xān idején két *dā lam* és számos *jaisan* segítette az *erdene šanjodwa* tevékenységét.²⁹ Az Erdene Šanzodwīn Yām feladata volt a Bogd alárendelt területeinek (*ix šaw', otog bag*), a kolostorváros harminc lámakerületének és tíz *dacanjának* (tib. *grwa-tshang*, 'kolostoriskola', kiváltsá-

²⁴ A *šanjodwa / šanjaw* a nagy kolostorvárosok igazgatási ügyeinek intézője volt.

²⁵ Serēter 1999: 122.

²⁶ Serēter röviden ismerteti a 22 *erdene šanjodwa* (Serēter 1999: 122–131.), majd a 44 *dā lam* tevékenységét (Serēter 1999: 132–143.). Szerinte a *dā lam* tisztség 1767-re vezethető vissza, az utolsó *dā lam* 1925-ig látta el feladatait.

²⁷ Serēter 1999: 122–123.

²⁸ Lásd még Čulünbātar 2005: 9.

²⁹ Serēter 1999: 11.

gokkal rendelkező szentély) irányítása, valamint a Bogd fennhatósága alá tartozó vidéki kolostorok ellenőrzése is, melyek: Erdene jū (ma Öwörxangai aimag), Barūn xūrē (Öwörxangai aimag), Barūn xūrēnī Noyon lamīn xīd (Öwörxangai aimag), Amarbayasgalant xīd (Selenge aimag), Jūn xūrē (Tōw aimag), Berēwen xīd (Xentī aimag, tib. *'bras-spungs*), Manjšīr xīd (Tōw aimag), Ninjdolbin xūrē (Selenge aimag, tib. *snying-rje sgröl-ba*),³⁰ Daščoinxorlin lamīn xūrē (Manjšīrīn xīd? Tōw aimag, tib. *bkra-shis chos-'khor gling bla-ma*), Xūxen xutagtīn xūrē (Xentī aimag), Rašānī xīd (Xöwsgöl aimag), Dar' exīn xūrē (Selenge aimag), Erdene nomon xambīn xūrē (Bulgan aimag), Darjčoilin (?) süm, Bod' ix amgalant süm (?), Tüwendlin (?) süm, Daščoinxorlin xīd (Ulānbātar, tib. *bkra-shis chos-'khor gling*), Šaddüwlin (Ulānbātar, tib. *bshad sgrub gling*), Dambadarjālin xīd (Ulānbātar, tib. *bstan-pa dar-rgyas gling*).

Az utolsó, 22. *šanjodwa*, Ĵigmiddorj 1924-ig töltötte be tisztét. Ezután a hivatal átalakult, de a levéltári anyagban egészen 1938-ig találunk dokumentumokat.³¹

Az Erdene Šanjodwīn Yām 5989 szövege (M-85: 3563, A-74: 1633, SX-179: 793), a Bogd főkincstárának (*ix san*) 9443 szövege (M-86: 8207, A-75: 1030, F-180: 206), palotakincstárának (*dotōd san, ord san*) 1204 szövege (M-87: 914, A-173: 264, F-181: 26), valamint a Vallásügyi Minisztérium (Šašnī törd tuslagč saidīn yām) 102 szövege (A-9: 102) képet fest a Bogdnak, városának és alárendelt kolostorainak vallási és gazdasági életéről.

Az Erdene Šanjodwīn Yām mandzsu katalógusának minden egyes szövege kolostorokkal, szentélyekkel kapcsolatos. Az 5989 szövegből a mandzsu kori katalógus (M-85) 3563 szöveget, a Bogd xān kori katalógus (A-74) 1633 szöveget, a jelenkori katalógus (SX-179) 793 szöveget tartalmaz. A mandzsu kori szövegek (M-85) 1731–1911 között íródtak az alábbi témákban: kötelezettségek, „robot” (*alba*), szabályok (*dürem xemjē*), termőföldek (*gajar tarialan*), bevételek és kiadások (*orlogo jarlaga*), kölcsönök (*ör awlaga*), megszentelt nyájak (*seterten süreg*, tib. *tše thar*), billogok (*tamga temdeg*), hűbéresek és állatállományaik név, kor, szám szerint listázva, szentek és újjászületések neve, kora, száma, költözéseik Urgába (*xutagt xuwilgādīn ner, nas, tō, ug garal xūrēg nūlgex*), csődörök (*xurdan mor'*), a vallásgyakorlat szükségletei (*šašnī xereglel*), *šaw'* családok (*örx am*), ítéletek és büntetések (*šūgel torgūl'*), adó (*tatwar*), aranybányák, hercegek és alattvalóik vitái, nyilvántartások vezetésének elrendelése, a Bogd üdvözlése, tűzveszély, külföldiek nyilvántartása, iskolák létesítése, kolostorépítés, vámok, költözések, védelem és kereskedelem a fővárosban, jog, határok, áldozati (kő)halmok (*owō*), mongol írásoktatás,

³⁰ Néhány kolostor nevének, helyszínének azonosítása sikertelennek bizonyult.

³¹ A hivatal átalakulásának tanulmányozása további kutatást igényel.

autók megjelenése, kinevezések, hagyatékok, a Dambadarjā és a Daščoinxorlin, valamint több vidéki kolostor, városi *dacan* és *aimag* vagyona.

A katalóguscímekből következtetéseket vonhatunk le a főváros fontosabb eseményeiről, fejlődéséről. Egy 1811-ben írt dokumentum például a *cam* vallási tánc (tib. 'cham[s]) kellékeit tárgyalja (M-85, D-1, xn-48a), melyet ettől az évtől kezdve minden évben megrendeztek a fővárosban. A Bogd tiszteletére mandala felajánlást (*mandal örgöx*) és hosszú életéért imádkozva *Danšüg/Danšig nādam* (tib. *brtan bzhugs*) szertartást és tornajátékokat tartottak évente. 1840-ben meghatározták a főváros szentélyeiben recitált szövegeket és bemutatott áldozatokat, valamint meghatározták a szentélyben tartandó rendet (M-85, D-1, xn-171). Számos szöveg szól olyan lámákról és járandóságukról (*jed*, tib. 'dzed), akik részt vettek az állandó (*toḡtmol xural*) és időszakos szertartásokon (*cagīn xural*) (M-85, D-1, xn-234), például az újévi *Ĵasā Yeröl* (tib. *smon-lam*) szertartáson 1894-ben. A Maitreya szentély megnyitásához befolyt adományok listája is fennmaradt (M-85, D-1, xn-258) (1852–1862). Egy irat szerint az *otogok*nak kellett fedezni a Bogd és számos *dacan* fenntartási költségeit (M-85, D-1, xn-507., 1876), és több lista szól a *dacanok* és más kolostorok bevételeiről és kiadásairól. 1896-ban a városi *dacanok* és *aimagok* lámáit kölcsöneikkel együtt összeírták. A Dambadarjā kolostor felújítását 1907-ben és 1908-ban hirdették meg.

Leporelló formában főként rendeleteket adtak ki. Ezekből megállapítható, hogy 1806-ban például a vallási iskolában való tanulásról, különböző íráskoktatásáról, a Tanjur és más szent könyvek fordításáról, 1807-ben szentek és újjászületések elismeréséről, alamizsnálkodásról, szertartási költségekről rendelkeztek. Hadi szolgálat, lovasposta-szolgálat üzemeltetése (*örtö*), kereskedelem, tolvajlás, gazdasági ügyek, panaszok (*jarga*), kinevezések, adók, apátok trónra ültetése és a Bogd pénzügyi helyzete szintén több irat témája. Egy 1812-es irat például azon lámák nevét tartalmazza, akik a Maitreya-körmenet alkalmával lettek kitüntetve, azaz 1812-ben már volt Maitreya-körmenet Urgában. A Bogdok jobblétre szenderülése után földi maradványaikat sztúpákban helyezték el, majd küldöttség indult az új megtestesülés fogadására. Ezt a 4–8. inkarnációk esetében említik. A katalógus szövegei lámák és szentek Wutaishan 五台山 környékén és Lhászában tett látogatásairól is megemlékeznek (1824), elsősorban az utazás anyagi szükségleteit felróva. 1825-ben elrendelték a kolostorok felújítását, és a városban élő újjászületések összeírását. Egy 1829-es szöveg a *cam* tánc ideje alatti szóváltásokról, verekedésekről, a hegyoldali tűzgyújtás tilalmáról szól. A *cam* tánc szabályait 1875-ben írták le. Az iratokból kiderül, hogy a Bogdok gyakran tettek látogatást az Erdene jū és az Amarbayagalant kolostorokban. 1894-ben elrendelték azok elfogását, akik drágakövekért ástak, hogy azokat értékesítsék. Számos rendelet tiltotta, hogy nők látogassák a *dacanokat* és a lámamegyedeket, valamint, hogy a lámák kereskedjenek és

verekedjenek (1895), ami mutatja a kor erkölcsseit. Több szöveg szól olyan iskolákról, ahol kézművességet, elsősorban szoborfaragást oktattak.

A lámák által követendő szabályokat (*lam narīn dagaj yawax dürem*) többször írásba foglalták, csakúgy mint az iskolák alapítását. Egy 1896-os leprellő a város keleti kolostornegyedbeli (Jün Xürē) lámáinak vitáiról és a Tibetben kitörni készülő háborúról szól. 1902-ben a Bogd elrendelte öccse, az állami jósz tiszteletére a Čoijin lamīn süm szentélyegyüttes felépítését, amihez pénzügyi támogatást kért a kolostoroktól és a lámakerületektől, valamint elrendelte a lámák fogadalmainak megerősítését. 1904-ben meghatározták a nemesek által viselhető ruha színét. 1907-ben elrendelték a szentélyek felújítását és a *gawjīn damjā* (tib. *dga' bcu'i dam-bca'*) filozófiai vizsga letételét, majd 1908-ban összeírták a vadászó lámákat, és többeket figyelmeztettek, hogy gyakrabban jelenjenek meg a szertartásokon. 1909-ben az új szentély névadásáról (Idgā-čoinjinlin, tib. *yid-dga' chos 'dzin gling*) és a *gawjīn damjā* megtartásáról rendelkeztek, majd 1911-ben kérték az *otogokat*, hogy vállaljanak szerepet a gyónási időszakban (*tümen gelengīn xailan*, tib. *khas-len*), és adakozzanak az Avalokitešvara szentély megépítésénél, ami megmenthetné a Bogd szeme világát.

A Bogd xān teokratikus uralma alatt (1911–1921) a hivatal hatásköre bővült. Ezen időszakból 1633 hivatali dokumentum maradt fenn, melyek feltárása további kutatásokat igényel.

A „jelenkor” kétkötetes katalógusának (SX-179) szövegei (793 db) 1921–1938 között íródtak. A kezdeti évek szövegei vallási kérdésekkel, lámákkal, bevételekkel és kiadásokkal, az állatállomány szaporulatával, az alárendelt területekkel, tűzveszéllyel, kinevezésekkel, kolostori renddel, kolostorok építésével és felújításával foglalkoznak. Szobrok, kegytárgyak listái szintén fennmaradtak, valamint a jószágok és tartóik, az *ix šaw'* népessége többször összeírásra került. Az időszakos szolgálatot teljesítők kinevezései és feladatai (*jasānī ēljīn alband sūlgax*), a lovasposta-szolgálat működtetése (*örtō ulā*) szintén több irat témája. Az Erdene Šanjodwīn Yām Bogdnak küldött levelei, kolostorok, *dacanak* és *aimagok* összeírásai (*Šašnī olon süm xīd aimag dacangūdīn ner, tō bürtgel*), magas rangú lámák és nemesek jogköre (*tom lam noyodīn erx xemjē*), vallási gyakorlatok, hegyek, *owōk* tisztelete (*burxan nom бүтэх, үл owō taxix*) szintén a gyűjtemény részei. Mindemellett számos szöveg jelzi a megváltozott politikai helyzetet: így több szöveg szól a külföldiek kérdéséről (*Erdene Šanjodwīn yāmnās gadādīn xariyāt narīn asūdlār xarilesan barimt bičgūd*), s arról, hogy vallási küldötteket (*šašnī tölölögč*) telepítettek a fontosabb kolostorok közelébe. A város lámáit csaknem minden évben összeírták. Adót vetettek ki a kolostori állatállományra (*süm xīdīn mald alban tatwar onogdūlax tuxai jāwar dürem*), és főként az 1930-as évektől többször összeírták a hadköteles korú lámákat (*cergīn nasnī lam narīg nasnī baidlār yalgarwarlan todorxoilson dans*), akiket megadóztattak, ha nem vonultak be (*cergīn*

nasnī lam narās möngön tatwar xurāsan tuxai bürtgel). Találni kérelmeket lámáktól, akik távozni akartak a szerzetből (*xar boloxīg xüssen jarim lam narīn xolbogdoltoi barimt bičig*). Szabályokat hoztak a kolostori vagydon adóz-tatásával kapcsolatban (*süm xīdīn mal xöröngōs xurāx tatwarīn tuxai dürem*), és törvény született az állam és egyház szétválasztásáról (*tör šašnī xergīg tusgārlax tuxai xül' dürmīn xülbar*). Állami iskolák létesítését rendelték el (*Nīslel Xürēnd xūxdūdīg sūlgaj surgax, tanximīn surgül' baigūlax*), valamint a tolvajlás panaszait is kezelték (*jarga xulgai dērem*). Vámszedés (*gāl' türēs tatwar torgül'*), vadászat és környezetvédelem (*an agnūr baigalīg xamgālax*), szövetkezeti kereskedelem (*xoršō xudaldā*), vidéki igazgatási irodák alapítása (*nutgīn jaxirgā baigūlax*) is szóba került. Vallási küldötteket küldtek Moszkvába vallási konferenciákra (*šašnī tölölögčig Moskwad bolox šašnī xurald orūlax*), és elrendelték a lámatanoncok mongol ábécére okítását. A 30 *aimag* lámalakosságát szinte évente összeírták (*Ix Xürēnī 30 aimgīn lam narīn bürtgel*).³² Dokumentumok a szövetkezetek (*artyel'*) felállításáról, melyben a lámák a „társadalom számára hasznos munkát” végeztek (*lam narīg nīgmīn ašigtai xödölmört tatan orūlax jorilgōr üildwerīn artyelīg baigūlax*), és a „társadalmi lámák” vagy „békelámák” névsora (*lam narīg nīgmīn lam narīn bürtgel*) szintén fennmaradt. A hadba vonult lámák (*cergīn alband tatagdsan lam jalūcūdīn bürtgel*) és a mongol írást ismerő lámák listája szintén rendelkezésre áll.

A Bogd kincstárainak (*Bogdīn san*) bevételei elsősorban adományokból, szolgálatokból és adókból származtak, melyek a város palotáiból, kerületeiből és kolostoriskoláiból, az Erdene Šanjodwīn Yāmból és az *ix šaw'* kolostorokból és területekből folytak be. A kincstár belső kincstárból (*Dotōd san*) vagy palotakincstárból (*Ordni san*) és külső kincstárból (*Gadād san*), ismert nevén nagy kincstárból vagy főkincstárból állt (*Ix san*). Míg az előbbi a Bogd háztartásának kiadásait fedezte, utóbbi az Erdene Šanjodwīn Yām, a város szentélyeinek és az *ix šaw'* kolostorok működésének költségeit biztosította. A Bogd csordái, ménesei, nyájai, termőterületei a főkincstár bevételeit gyarapították. A legelők többnyire keleten és nyugaton voltak.

A palotakincstárral kapcsolatban a levéltár 914 dokumentumot őriz a mandzsu korból (M-87), 264 dokumentumot a Bogd xān időszakából (A-173) és 26 szöveget a jelenkorból (F-181). Ez utóbbi szövegei 1922–1933 között keletkeztek, s jobbára ingóságokról, jószágszaporulatról szólnak, illetve több forrás említi a Bogd 1924-ben bekövetkezett halála utáni sztúpaemelését. Érdekes, hogy a kincstár a Bogd halála után, egészen 1933-ig fennmaradt. A

³² A lámák összeírásai nemcsak a hadba vonulásnak, adószedésnek, hanem a rangosabbak további sorsának is forrásai lehettek.

főkinctár mandzsu kori katalógusa 8207 szöveget tartalmaz (M-86), míg a Bogd xān idejéből 1030 (A-75), a jelenkorból 206 szöveg maradt ránk (F-180). A mandzsu kori szövegek 1750-től keletkeztek, s többnyire az állatállomány növekedéséről és fogyásáról, bevételekről, kiadásokról szólnak. Számos irat tárgyalja a Bogdok sztúpaszentélyeinek emelését. A jelenkorból 206 szöveg maradt fenn (F-180), melyek 1921–1938 között keletkeztek. 1921-ben étel, tea, tejtermékek, nemez, tűzifa, faszén, jószág, termőföldek, bevételek és kiadások, adóbehajtás, hitelek lettek feljegyezve, s a város kínai lakosait is számba vették. A Bogd hosszú életéért tartott szertartás kapcsán a Bogd és a lámák ellátásához (*manj*, *caw*, tib. *mang ja*, *tsha-ba*) szükséges ételeket írták össze, illetve az *owō* áldozatokat és az adományokat. 1922-ben igazolványt (*ünemlex*) kaptak a *dacanok* és más vallási helyszínek dolgozói. 1924-ben összeírták a főváros vallási helyeit és szobraikat, valamint a kínai kereskedőket és vagyonukat. A Bogd halála után sztúpájának és szentélyének költségeit adományokból kívánták fedezni (*xandiw*) (1924–1925). A kinctárnak a Bogd halála után is voltak jószágai, a palotáinak voltak őrei (*xarül*, *manā manāč*). 1926-ban és 1927-ben listába vették a főkinctár arany, ezüst, korall, gyöngy kincseit és drágaköveit. A kolostorrombolás előtti utolsó évekből az *otogok* és *bagok* által fizetett állami adó (*alban tatwar*), valamint a főkinctár összes bevételének és kiadásának listája maradt fenn (1937, 1938).

A KOLOSTOROK ÖNÁLLÓ KATALÓGUSAI

Míg az Erdene Šanjodwīn Yām szövegei a *dacanokat*, *aimagokat*, *ix šaw'* kolostorokat együtt tárgyalja, számos kolostornak, szentélynek, lámanegyednek önálló katalógusai is vannak, melyekben kizárólag a rájuk vonatkozó forrásokat találjuk. A főváros csaknem összes sárgasüveges szentélyének létezik önálló katalógusa, többnyire mindhárom korból: a keleti kolostornegyed hat központi szentélyéről és 30 lámakerületéről, a Gandan-domb hét szentélyéről, az állami jós szentélyegyütteséről, a Bogd három palotájáról, a világi negyedek egyik vörössüveges szentélyéről, a kínai kereskedőváros kereskedőházáról, panasz hivataláról és három mongol szentélyéről vannak önálló forrásaink. Alább ezen 51 fővárosi szentély, két kínai épület, 19 *ix šaw'* kolostor és tíz vidéki kolostor megmaradt szövegeinek száma következik katalógusaik alapján.³³

Urga keleti kolostornegyedével kapcsolatban a levéltár 113 katalógusnyi szöveget őriz. E 113 katalógus a hat központi szentély, a kinctár, a böjt-

³³ A fővárosi szentélyek, lámakerületek neve tibeti megfelelőjének feltüntetését mellőzöm, azok a már hivatkozott kolostorfővárosról szóló művekben hozzáférhetők.

gyakorlat és a 30 *aimag* katalógusait jelenti. Míg a főszentély (Cogöin) és alárendelt szertartásainak működéséről 771 szöveg szól (M-98: 461, A-76: 110, X-182: 200), a Bogd Sárga palotájának udvarán álló Dečingalaw szentélyről 64 szöveg áll rendelkezésre (M-207: 6, A-230: 1, SX-185: 39; SX-228: 18). A városrész orvosi iskolájáról (Emč narīn dacan vagy Manba dacan) 693 szöveg (M-95: 581, A-85: 66, A-220: 1, X: 193: 45), tantraiskolájáról (Jūd dacan vagy Puncogšaddüwlin) 515 szöveg (M-91: 313, M-216: 2, A-83: 98, F-184: 102), csillagászati iskolájáról (Jurxain dacan) 267 szöveg szól (M-92: 201, A-86: 37, X-191: 29). Maitreya hatalmas szobrának szentélyéről (Maidarīn dacan) 316 szöveg áll rendelkezésre (M-94: 282, A-87: 61, SX-190: 34), míg a kolostornegyed főkincstáról (Jūn xürēnī ix jas) egy önálló szöveg (A-229: 1), a böjtgyakorlat szertartásairól pedig (*Mönx Nügnei xural*, tib. *smjung-gnas*) 85 szöveg szól (F-183: 85).

Ami a kolostornegyed központi szentélyeit körülölelő 30 lámakerületet illeti, Šütēnī aimag katalógusai 1754 tétel címét említik (M-121: 1406, A-89: 249, X: 203: 99). Šütēnī aimag iratainak száma a többi kerületét messze felülmúlja, mivel az egyik legrégebbi és legnépesebb kerület volt. A keleti kolostornegyed délnyugati részén feküdt, a többi negyed pedig ettől kezdve $\cap$ alakban, Örlūdīn aimaggal bezárólag. A Šütēnī aimag után következő (Daš)Dondowlin(gīn) aimag katalógusai 24 tételt tartalmaznak (M-103: 11, A-176: 2, SX: 222: 11), Jadarīn/Jiddarīn aimag katalógusai 230 tételt (M-107: 142, A-93: 35, X: 201: 53), (Daš)Toisamlin aimag katalógusai 210 tételt (M-116: 116, A-90: 47, SX: 216: 47). Dūinxorīn aimag 35 tételt (M-105: 13, A-91: 4, SX: 210: 18), Cecen/Secen toinī aimag katalógusai 335 tételt (M-119: 285, A-92: 67 (?), X-206: 50), Amdügīn/Andū narīn aimag katalógusai 352 tételt (M-99: 262, A-94: 37, X-202: 53), (Daš)Dandarlin aimag katalógusai 155 tételt (M-101: 49, A-95: 62, SX-220: 44), (Maxa)Mayāgīn aimag 46 tételt (M-174: 7, A-96: 13, SX-213: 26), Jāsīn aimag, másnéven Puncogtegčenlin aimag 200 tételt (M-106: 152, A-97: 29, SX-215: 19), Nomčīn aimag 137 tételt (M-114: 105, A-98: 8, X: 207: 24), Sangain aimag gyűjteménye 319 tételt (M-115: 195, A-99: 42, X-205: 82), Jōgoin aimag katalógusai 324 szöveget (M-109: 170, A-100: 86, SX-209: 68), Dugarīn aimag katalógusai 307 szöveget (M-104: 156, A-101: 57, X-208: 94), Čoinxorlin aimag katalógusai 45 szöveget (M-120: 10, A-102: 12, SX-225: 23), Mergen xambīn aimag katalógusai 165 szöveget (M-112: 120, A-103: 24, SX-218: 21), Bijiyāgīn aimag katalógusai 28 szöveget (mandzsu korból nincs szövege, A-104: 5, X-198: 23), Xūxen noyonī aimag katalógusai 206 szöveget (M-118: 115, A-105: 64, SX-221: 27), Darxan emčīn aimag katalógusai 191 szöveget (M-102: 159, A-106: 13, SX-214: 19), Erxem toinī aimag katalógusai 473 szöveget (M-123: 388, A-107: 34, SX-227: 51), Erdene secen noyonī aimag, illetve a későbbi Ex daginīn aimag katalógusai 196 szöveget (M-124: 45, A-108: 66, SX-226: 85), Wangain aimag

katalógusai 91 tételt (M-100: 57, A-109: 12, X- 200: 22), Erdene xuwilgānī aimag katalógusai 295 tételt (M-122: 224, A-110: 26, SX- 223: 45), Bargīn aimag katalógusai 75 tételt (M-171: 6, A-111: 5, X-199: 64), Namdollin aimag katalógusai 257 szöveget (M-113: 179, A-112: 37, SX-212: 41), Bandidīn aimag katalógusai 20 szöveget (M-173: 2, A-174: 2, X-197: 16), Ĵamiyānsüngīn vagy Čoyonsüngīn aimag katalógusai 175 szöveget (M-108: 134, A-113: 8, SX-211: 33), Lam narīn aimag katalógusai 252 szöveget (M-110: 141, A-115: 59, X-204: 52), Mergen nomon xanī aimag katalógusai 130 szöveget (M-111: 71, A-114: 18, SX-219: 41), Örlūdīn aimag katalógusai 15 szöveget (M-117: 2, A-175: 2, SX-224: 11) említenek.³⁴

A nyugati lámanegyed, vagyis a Gandan-domb szentélyeiről kb. 1800 szöveg szól. A főszentély, a Gandantegčenlin süm kevés, szám szerint tizenegy szövegével szemben (A-228: 2, X-196: 9) a kolostoriskolákról számos önálló szöveg tesz említést. A három filozófiai iskola közül a Daščoimbel dacanról 1233 (M-90: 907, A-79: 129, X-192: 197), a Gūngāčoilin dacanról 882 (M-89: 527, A-78: 198, SX-188: 157), míg az 1911-ben épült Idgāčoinjinlin dacanról 203 szöveg íródott (M-96: 11, A-80: 57, SX-189: 135). A Lamrim dacanról 239 szöveg szól (M-93: 172, A-82: 37, SX-186: 30), a Badamyogo dacanról 120 (M-88: 55, A-84: 19, SX-187: 46), a Migjid Ĵanraisegīn dacanról 122 (A-81: 84, X-194: 38) szöveg címében találunk említést.

Az állami jős szentélyegyütteséről (Čoiĵin lamīn süm) körülbelül három önálló szöveg szól (M-210: 2, A-177: 1, 233: ?).

A Bogd palotáiról 51 önálló szöveg létezik: a Fehér Palotáról (Gūngādejidlin süm) 16 (M-208: 4, A-166: 12), a Pandelin sümről 10 szöveg szól a mandzsu korból (M-211: 10), a Zöld palotáról (Šarawpelĵelin süm) 25 önálló szöveget találni (A-224: 4, SX-230: 21).

A világi negyedek szentélyeiről nincs sok adat, hisz ezeket a város sárgasüveges vallási vezetősége nem ismerte el. Mindazonáltal a Ĵagarmolom által vezetett tantrikus (*jod*, tib. *gcod*) szentély működéséről és vagyontárgyairól mégis fennmaradt 15 szöveg a Bogd xān időszakából (A-77: 15). A katalógus a szentélyt Čoiĵindečinsümbürilīn xuralként említi, ám az idős szerzetesek Dečīnčoilintawšisünbrellinként emlékeznek rá.

A kínai negyedekről számos kínai forrás és 265 (gyakran tibeti betűvel írt) mongol forrás maradt fenn. Ezek elsősorban a kínai kereskedőváros, a Maimāčēn (kínai: Maimaicheng 買賣城) falain kívül található mongol szentélyekről szólnak: a Dašsamdanlin dacan katalógusaiban 171 cím található (M-97:

³⁴ Emellett Erdene xambīn aimag modern kori katalógusa (SX-217) 11 szöveget tartalmaz. E lámanegyed azonosítása további kutatásokat igényel. A szövegek száma a 2009-es katalógusok adatait tükrözik.

139, A-88: 23, X-195: 9), illetve a négy mongol negyed közül Dejüdin aimag Bogd xān kori katalógusa 9 szöveget (A-117: 9), Dagdanlin aimag katalógusa 10 (A-116: 10) szöveget tartalmaz. A másik két kerület, Puncoglin aimag és Čoinxorlin aimag nincs említve. A kínai szentélyekről nem maradt fenn mongol forrás. Egyetlen szöveg szól a főváros és a kínai kereskedőváros kereskedőnépét irányító hivatalról (A-145: 1) és 74 az egyik kínai kereskedőházról, a Dāšinxügīn pūsról (kínai: *puzi* 鋪子, M-219: 74).

A fővárosi szentélyeken kívül az *ix šaw'* kolostorok is a Bogd irányítása alá tartoztak. A város körüli három *ix šaw'* kolostor önálló katalógusaiban a Daščoinxorlin xīd, más néven Buyan yerölt süm 30 szövege (M-132: 12, A-222: 8, SX-237: 10), a Šaddüwlin xīd 28 szövege (M-137: 5, SX-229: 23) és a Dambadarjālin, másnéven Šašnīg badrūlagč xīd 145 szövege szerepel (M-130: 94, A-121: 7, SX-232: 40, SX-240: 4). E három kolostorról összesen tehát 203 önálló szöveg maradt fenn.

A távolabb eső *ix šaw'* kolostorokról csupán néhány önálló szöveg szól. A modern korról kevés az adat, mindössze három kolostor esetében találni (Erdene jū, Amarbayasgalant és Öljī xutag nom delgerülex Daščoinxorlin lamīn xūrē, mely talán a Manjširīn xīd). A Buyanīg jalbiragč Manjširīn xīd kolostorról több mint 185 önálló szöveg maradt fenn (M-133: 166, A-123: 19, 238: ?). Mongólia első kolostora, az Erdene jū xīd esetében több mint 47 szöveg áll rendelkezésre; (M-125: 36, A-118: 11, 234: ?), az Öndör gegēn Janabajar által alapított Nyugati kolostorvárosról (Barūn xūrē) 31 (M-126: 24, A-119: 7), illetve annak vezetőjének kolostoráról (Barūn xūrēnī Noyon lamīn xīd) 11 szöveg (M-127: 11), a Bogdok nyári kolostorának számító Amarbayasgalant kolostorról több mint 54 (M-128: 47, A-120: 7, 235: ?), a Xerlen partján álló Šaddüwdarjālin Keleti kolostorvárosról (Xerlengīn Šaddüwdarjālin Jūn xūrē) 8 szöveg (M-129: 8), a Bileg öljīt Berēwen xīd esetében 23 szöveg (M-131: 17, A-124: 6), az Öršölīng soyogč Ninjdoibin xūrē kolostorvárosról 16 szöveg (M-134: 16). Fennmaradt továbbá több mint 370 szöveg az Öljī xutag nom delgerülex Daščoinxorlin lamīn xūrē (M-135: 355, A-125: 127, 236: ?, Manjširīn xīd), nyolc szöveg a Damčoiǰürmedlin Xūxen xutagtīn xūrē (M-136: 8), 102 szöveg a Čültem-Ĵančiwlingīn Rašanī xīd (M-138: 86, A-122: 16), kilenc szöveg az Öglögīg badrūsan Dašdarjālin Dar' exīn xūrē (M-139: 9) és néhány szöveg a Gandančoiilin Erdene nomon xambīn xūrē (M-140: 3), a Darjčoiilin süm (M-141: 5), a Bod' ix amgalant süm (A-126: 4) és a Tüwendlin süm életéről (A-127: 5).

Mongólia többi vidéki kolostora és gyülekezete nem tartozott a Bogd és így az Erdene Šanjodwīn Yām irányítása alá, ezért ezekről alig van a levéltárban adat. A négy halha megye közül Tüšet xan aimag egyetlen kolostoráról maradt fenn szöveg a mandzsu korból (Puncagdaščoinxorlin xural, M-212: 1). Sain noyon xan aimag négy jeles kolostoráról, kolostorvárosáról szintén maradtak

fenn önálló szövegek a Bogd xān uralmának időszakából: Dašpuncaglin xīd (A-151: 5), Jaya bandid xutagtīn šaw' (A-171: 4) és néhány szöveg a Čin süjigt és Šiwā širēt xutagt által vezetett kolostorokról. Secen xan aimag négy kolostoráról található néhány szöveg, így a mandzsu korból egy szöveg a Dečinl-xündewlin xuralról (M-213: 1), két szöveg a Dašpuncoglin xīd kolostorról (M-215: 2), két szöveg a Čoimpilin xuralról (M-217: 2) és öt szöveg a Čoirīn dacanról (A-223: 5). A Xurdaŋ dayānč xuwilgān igazgatása alá tartozó (xariyāt) Daščoimpilen xīd két szövege szintén megmaradt (M-206: 2), valamint egy mandzsu kori térképgyűjtemény is a kutatók rendelkezésére áll (*Gaj-rīn jurgīn cuǵlūga*, M-167: 262).³⁵ A többi mintegy 900 kolostorról és gyülekezetről egyáltalán nem, vagy csak szórványosan találni adatot a levéltárban a régi zászlóalj (*xošū*) felosztás alapján.

AZ ÖNÁLLÓ SZÖVEGEK TARTALMA

Az önálló katalógusok szövegcímeit vizsgálva mindhárom korból előkerülnek a városirányítás katalógusaiból ismert témák. Elsősorban a mandzsu korból (1691–1911) és az autonómia időszakából (1911–1921) sok a jószágszaporulatot, bevételeket, kiadásokat, szertartási szükségleteket ismertető szöveg. Érdekesebbek az 1921 után keletkezett szövegek, melyek sajtóságait szinte évekre bontva látni. 1921-ben egy új kifejezés, az *ordon ergex* ('a palota körjárása', *ordnīg ergelt* 'puccs') kifejezés tűnt fel a Gūngāčoilin, a Daščoimbel, a Zöld palota és más paloták kapcsán. Még 1923-ban is neveztek ki embereket a szolgálatra (*ordon ergex ēljīn alba*), valószínűleg azért, hogy őrizzék a Zöld palotát és a Bogd többi palotáját (*Golīn sūm jereg ordīg ergex xūmūsīg tomilon nersīn dans*). 1921-ből származnak iratok, melyek a Gamin (a Guomindang 國民黨 serege) és a fehérgárdista Ungern von Sternberg báró rablásaira figyelmetlennek,³⁶ illetve annak megelőzésének lehetőségeit tárgyalják. Más szövegek modern iskolák alapításáról, a mongol ábécé tanulásáról, az elítéltek étkeztetéséről szólnak. 1922-ben katonai vezetők és hivatalnokok kinevezése és felmentése, állatkórház létesítése az új téma. Bár az 1920-as évek elején szinte minden kínait kiűzték az országból, 1924-ben mégis összeírták a városban maradt kínai lakosságot. Ungern báró vérengzéseinek áldozatait és a vagyonvesz-

³⁵ Egyéb kolostorokról szóló forrást a gyűjteményben nem találtam, bár a fővárosban székelő mandzsu ambánok (M-1) és a fővárosi *aimag* képviselők katalógusai (Tüšet xan aimag, M-11, Secen xan aimag, M-33, Sain noyon xan aimag, M-60) tartalmazhatnak még adatot. Az egyes *aimagok* kolostori nyilvántartásainak nincs nyoma. 1931-ben az *aimagok* neve megváltozott, így további kutatások során talán nyomukra lehet találni.

³⁶ Ungern báró tevékenységéről lásd Bawden 1968: 231–237.

teségeket 1925-ben írták össze, és ugyanebben az évben került sor első ízben a 18-45 év közötti férfilakosság megszámlálására is. Egy irat a szentpétervári buddhista kolostor működését tárgyalja. Szintén 1925-ben merült fel a Bogd xān újjászületésének kérdése. 1927-ből fennmaradt a lámák és a Tibetbe küldött mongol nagykövet, L. Gombo-Idšin (1862–1930) levelezése, s több dokumentum a moszkvai vallási konferencián való részvételről. Ugyanebben az évben a főszentély leégett és aszály sújtotta az országot.

1928-ban a főváros összes lámakerületének lámáit összeírták. Egy 1929-es rendelet elrendelte, hogy tegyék egyértelművé a főapát (itt *yonjon xamba*, tib. *yongs-'dzin mkhan-po*), a főszemélyzet (*soiwon*, tib. *gsol-dpon*) és a magas rangú, vallásvezetéshez tartozó lámák nemzetiségi hovatartozását (többségük tibeti volt). 1930-ban a főapátot (*xamba nomon xan*) felmentették tisztségéből.³⁷ Iskolák alakultak, ahol mongol írást tanítottak, valamint visszarendelték a városba azokat a lámákat, akik vidékre mentek. A vallásvezetés (*šašnī jaxirgā*) küldött egy levelet a Gandan és a keleti kolostornegyed alsó és középosztálybeli lámáinak. Mint azt a források jelzik 1930-ban és 1931-ben számos *dacan* és szentély nem tudta befizetni a kivetett adót (*negdsen tatwar*). 1931-ben a Dečingalaw szentélyt öt másik szentéllyel együtt megadóztatták, s a pénzt bankban helyezték el (*bankand tušasan möngö*). 1930-ban az *aimagok* jószágainak nagy része termelőszövetkezetek tulajdonába került (*aimgīn mal sürgīg artyel'd xariulgasan*).

1932-ben a szovjet elnyomás néhány évre enyhült. Egy 1933-as irat a lámakerületek és szentélyek lámáinak számát tartalmazza, míg egy másik arról szól, hogy a külföldiek kapjanak útlevelet. A vallásvezetéshez számos kérelem érkezett, melyben fiatalok rendbe való felvételüket kérték. 1934-ben adót vetettek ki azokra, akik bár hadkötelesek voltak (*cergīn tatwar*), nem akartak bevonulni. 1935-ből fennmaradt Ex Daginīn aimag, Dondowlin, Namdollin és más *aimagok* új novíciusainak a vallásvezetés által összeírt listája, valamint ebből az évből származik egy írógéppel írt dokumentum, mely a lámák szövetkezeti munkavállalásának szabályairól szól (*dürem*). 1935-ből származik egy előterjesztés (*bülgem*) arra nézve, hogy a Keleti kolostornegyed és a Gandan lámái a mongol írás elsajátítására tanulóköröket hozzanak létre. Számos felmentési dokumentum (*čölōnī xūdas*) maradt fenn, mely egyértelművé teszi a lámák szerzetből való távozási „óhaját”. A Gandan szervezeti felépítésének irata is 1935-ből való.

³⁷ E dokumentum tanulmányozása rendkívül fontos, hisz Serēter (1999: 108) és egyéb források egybeeső állítása szerint az utolsó *xamba nomon xan* az 1920-as évek elejétől 1937-ig töltötte be tisztségét.

1936-ban a Gandan és a Keleti kolostornegyed minden egyes gazdasági hivatalának bevételét és kiadását összeírták kérdőív alapján. Két dokumentum szól lámákról, akik elhagyták a negyedüket és vidékre mentek, hogy világivá váljanak (*čölō awax*, 1936-9, 1937-5), ami mutatja, hogy a lámák megkezdték a menekülést a tisztogatás elől.

1937-ből többek között fennmaradt a kolostoriskolák 45 év alatti és feletti lámáinak névsora, a szerzetesrendből távozott lámák névsora, a vidékre menekült lámák névsora, egy különböző *aimagok* novíciusainak iskolába küldéséről szóló irat, hadiszolgálatba állt lámák és fiatalok névsora, szövetkezeti szerződés (*lam narīn artyel'*) és dokumentumok a rendből kivált lámák szövetkezeti foglalkoztatásáról (*Lam narīn artyelīn gerē xar bolson lam narīg ajiillūlax*). Egy rendelet a lámák adójának behajtási szabályait fektette le. Szintén 1937-ből maradtak fenn az egész levéltár vallási szempontból legértékesebb forrásai, a mintegy harminc szentély ötszáz állandó tibeti szertartásának neveit tartalmazó dokumentumok.

Az utolsó, 1938-as esztendőből az alábbi iratok fontosak: a város 30 láma-kerületében élő lámák névsora, a rendből távozott lámák névsora, kegytárgyak és egyéb vagyontárgyak összeírása, rangos és rangnélküli lámák listája, a szövetkezetenél (*negdel*) dolgozó lámák listája, valamint egy írókörrel kapcsolatos dokumentum (*bičig üsgīn bülgem*), mely a vallási vezetőség mellett alakult. Az utolsó évekből számos szöveg említi a *medēčin* (szakértő) és *ardīn tölōlögčīn* (népi küldött) kifejezéseket. A Nemzeti Levéltár nem tartalmaz határozatokat, dokumentumokat a kolostorok lerombolásáról, a lámák kivégzéséről; ezeket valószínűleg a MAXN és a TYEG gyűjteményei, orosz levéltárak őrzik.

AZ 1920–1930-AS ÉVEK FOLYÓIRATAINAK GYŰJTEMÉNYE

Mongóliában a 20. századig nem létezett újságírás. A Nemzeti Levéltár régi anyaga a következő:³⁸ *Šü-We Bengīn ödrīn setgūl* (Šü-We Ben[g] Napilapja, 1911), *Mongolīn sonin bičig* (Mongólia Lapja, 1911–1918), *Nīslel xürēnī sonin bičig* (A Nīslel Xürē lapja, 1915–1919), *Mongolīn ünēn* (Mongólia Igaza, 1920, 1921), *Uria* (Hívó Szó, 1921, 1922), *Xurāngui setgūl* (Rövid Folyóirat, 1922, 1923), *Byulleten', Mon. Gel. Agenctwa „Monta”* (1923), *Šine baidal* (*Buriad Mongolīn sonin*) (Új Állapotok, burját lap, 1922–1925), *Jarya* (1923), *Nīslelīn šine sonin* (A Főváros Új Lapja, 1923), *Manai ünēn* (*Xuw'sgalt Jalūčūdīn tōw xorōnōs*) (A Mi Igazunk, a forradalmi ifjúság lapja, 1924), *Urginskaya gajeta* (1924), *Ardīn cereg* (Néphadsereg, 1924–), *Ardīn erx* (A

³⁸ A katalógus a folyóiratok cirill neveit tartalmazza, ezért azok írott mongol alakját jelen esetben nem tüntetem fel.

Nép Joga, 1924–), *Uijwestuya Ulan-Bator xoto* (1924–27), *Ödrin sonin* (Napi Lap, 1929–), *Ulān cergin soyoln jam* (A Vörös Hadsereg Kulturális Útja, 1929–), *Ulānbatar xotn medē* (Ulānbátor Város Hírei, 1930–), *Jalūčūdīn ünēn* (A Fialatok Igaza, 1930–), *Ulān od* (Vörös Csillag, 1930–), *Ardin ündesnī erx* (A Nép Alapjoga, 1932–), *Ajilēnī jam* (A Munkás Útja, 1937–). A Mongol Nemzeti Levéltáron kívül a Nemzeti Könyvtár és a MAXN levéltára is jelentős folyóirat-gyűjteménnyel rendelkezik. E folyóiratok többsége szovjet mintára íródott és világi témákat tartalmaz. Az 1937–1938-ban megjelent Lámák Folyóirata (*Lam narin setgūl*) tibeti és mongol írással, mongol nyelven íródott propaganda-folyóirat volt.

A TIBETI GYŰJTEMÉNY

A levéltár csekély tibeti gyűjteménye (*Töwd nom sudar, barimt bičgīn cuglūlga*) közel 250 műből áll. Az első katalógus 72 könyve között tibetiül írt vallási műveket találunk, így szútrákat, szótárakat, mutatókat. A második katalógus kb. 172 művet sorol fel, melyek „világibb” témákban, tibeti betűvel, de többnyire mongol nyelven íródtak. Egy 1927-es dokumentum a Gomboidšin és Cewegdorj halha nemes tibeti Drepung kolostori Gomang dacangban (tib. sgomang grwa-tshang) tett látogatásakor a kolostorvezetőnek felajánlott áldozatokról szól, de találunk egyéb magas rangú lámáknak átadott pénz, áldozati selyemkendő, vörös posztóköntös, rőfnyi selyem és egyéb javakról szóló adománylistákat is. A katalógus szövegeinek fontos témája a kolostorfővárosban élő tibetiek és mongolok viszonya, például az adósságokon (*ör*) való vitájuk. Mivel a fővárosban élő tibetiek kereskedelemről, azaz kegytárgyak, posztó és dohány eladásából vagyonna tettek szert, sokszor kölcsönöztek a mongoloknak. E tibeti árucikkek a mongol vallás fejlődésére nézve kedvezőek voltak, hisz például a Bogd mellett tevékenykedő *soiwon*(ok) Tibetből rendelt gyógyszereket árusítottak, a *Tanjur* kötetait akarták a mongoloknak meghozatni, valamint a filozófiai iskola segédszövegei nyomódúcainak érkezését sürgették. Egy irat tibetiek építkezési szándékáról szól. E szövegek mellett e katalógus és az önálló katalógusok is őriznek néhány olyan listát, amelyet mongol nyelven, de tibeti írással jegyeztek le a kincstárnokok az állatállomány, a bevételek és kiadások, a kolostori teavagyon és kölcsönök, a kegytárgyak és egyéb áldozati kellékek tárgyában.

RÉGI FÉNYKÉPEK GYŰJTEMÉNYE

Noha néhány könyv közöl fotókat régi mongol kolostorokról (Ščepetil'nikov, Maidar, Cültem, Pālsi, Forbáth, Serēter, Dašnyam)³⁹ és vallási eseményekről (Cültem),⁴⁰ az ulánbátori Film- és Audiovizuális Archívum⁴¹ kiadatlan gyűjteményének hat katalóguskártyákat tartalmazó doboza (92, 93, 95, 96, 163, 21) mintegy ezer vallási tárgyú felvételt őriz, s más dobozokban is találni vallási tárgyú képeket.⁴² A régi képeket elsősorban külföldi utazók (Shultz, Albert Kahn, S. Pālsi, A. M. Pozneev, J. Geleta, stb.) örökítettek meg a 19. század végén és a 20. század elején. A hat doboz katalóguskártyái az eredeti kép kicsinyített mását és több esetben rövid leírását tartalmazzák (pl. Tārā szentély, Maitreya-körmenet, *cam* tánc), ám a kép készítője, forrása, keletkezési éve, pontos helye (*aimag*)⁴³ csupán néhány esetben van feltüntetve. A képgyűjteménynek nincs katalógusa, csak katalóguskártyái.

A vallási gyűjtemény (*Šašnī xolbogdolti matyerial*) katalóguskártyái két dobozba vannak rendezve, s többnyire régi kolostorokat, szentélyeket ábrázolnak: a 92-es doboz 308 képet, a 93-as doboz 325 képet tartalmaz. A 92-es doboz 308 képe (K23612–K23920) 16 kolostornévhez van rendezve. Első a fővárostól északra fekvő Daščoinxorlin xīd (Ulānbātar, K23612–K23637), bár rögtön az első fotó inkább a kínai városrészezt emlékeztet. Ezután sorban következik a Bēsīn xūrē (Bayanxongor aimag?, K23638[?]-K23642), majd az Ongīn golīn xūrē felirat alá tartozó, az Ongīn gol partján álló három kolostor (Xošū xīd, Bragri lamīn xīd, Xutagtīn xīd) fotói (Dundgow' aimag, K23643–K23650), a Mörön(gīn) xūrē (Xöwsgöl aimag, K23651–K23654), illetve a Berēwen xīd (Xentī aimag, K23655–K23666), majd az Amarbayasgalant xīd (Selenge aimag, K23667–K23676) több-kevesebb fotója. Az egykori kolostorfőváros itt Dā Xūrē néven szerepel, s néhány tucat képe látható (Ulānbātar, K23677–K23712). A Jayaīn xūrē (Arxangai aimag, K23713–K23735), a Xerlen-parti Jūn xūrē (Tōw aimag, K23736–K23739), a Baišintīn xūrē/xīd (Jawxan aimag, K23740–K23755), a Daičīn wangīn xūrē (Bulgan aimag, K23756–K23764), a Dūregč wangīn xūrē (Baišint) (Xöwsgöl aimag, K23765–

³⁹ Ščepetil'nikov 1960; Maidar 1972; Cültem 1988; Halen 1982; Forbáth 1934; Dašnyam et al. 1999.

⁴⁰ Cültem 1989.

⁴¹ A gyűjtemény képeiről lehet felvételt készíteni.

⁴² Bár a dobozokat 2011-ben átszámolták, a tartalmuk alapján az alábbi lista továbbra is használható. További régi fotókat a Mongol Tudományos Akadémia Fotótárában és magángyűjteményekben lehet találni. A Mongol Nemzeti Múzeum körülbelül 40 képet őriz, valamint néhány az Ulānbātar Várostartörténeti Múzeumban is látható.

⁴³ Az ismert kolostorok mai helyét alább jelzem (aimag), ám némának az azonosítása további kutatásokat igényel.

K23771), a ǰalxanjīn xūrē (Xöwsgöl aimag, K23772–K23775), a fővárostól nyolc kilométerre fekvő Dambadarǰa xīd (Ulānbātar, K23777–K23791), illetve a Töwxön xīd elvonulóhely (Öwörxangai aimag, K23792–K23805) felvételei után a kolostorfővárostól délre található híres Manǰsir xīd (Töw aimag, K23806–K23920) több mint száz fotója látható köztük számos, a kolostor *cam* táncát mutató képpel, valamint az egykor a Bogd xan ül csúcsán, a Cecē gūn tetején álló szentély felvételével (K-23846).

A 93-as doboz 325 képe (K23921–K24246) 13 név alá van rendezve. A fővárosi Čoijin lamīn sūm több mint negyven képe (Ulānbātar, K23921–K23967), majd a Jūn Čoir három felvétele után (Gow’-Süंबर aimag, K23968–K23970), kínai szentélyek (*Xyatad sūm*) felirattal ulānbátori kínai stílusban épült szentélyek képei következnek (K23971–K23987). A Gow’ gurwan saixan (Ömnögow’?, K23988–23994), illetve a Yūn bēsīn xūrē (Bayanxongor aimag, K23995–K23996) bemutatása után az ulānbátori Sárga palota és az azt körülölelő Keleti kolostornegyed (Šar ord / Jūn xūrē, Ulānbātar, K23997–K24101) több mint száz felvétele következik. Mongólia első kolostora, az Erdene jū és az ottani *cam* tánc néhány felvétele szintén örökül maradt (Öwörxangai aimag, K24102–K24213), csakúgy, mint a Jūn lamīn xūrē (? , K24214–K24216), a Barūn xūrē (valójában nem a Barūn xūrē, hanem az Erdene jū melletti, Orhon folyóparti Jūgīn lamīn xīd látható rajta, Öwörxangai aimag, K24217–K24222) és az Ix Tamirīn xūrē képei (Arxangai aimag, K24223–K24225). Az ulānbátori Gandantegčenlin xīd néhány felvétele után (Ulānbātar, K24226–K24240), a vidéki Dašsündüilin xīd (Xentī aimag, K24241–K24243) és Döčīn xīd (Ömnögow’ aimag, K24244–K24246) fotói következnek.

A 95-ös doboz 262 felvétele (24639–24897) elsősorban vallási eseményeket, vallási tárgyakat mutat, így a Daščoinxorlin kolostor *cam* táncát, a Keleti kolostornegyed *cam* táncát és Maitreya körmenetét, de látható itt Geser szobra, sztúpák, vallási iskolák épületei, lámák és tantrikus gyakorlók képei, vallásos ájtatosság kifejezői is.

A 96-os doboz (24898–25020) számos 20. század eleji vallási és világi előljáró portréját, képét őrzi, mint például Manǰsir xutagt, Xūxen xutagt, Dilow xutagt, de látható rajtuk *joč* tantrikus gyakorlat, valamint kihelyezett holttestek csontvázai is.

A 163-as katalógusban (44662–45030) található néhány fotó, mely a rendszerváltáskori vallási újrakedést mutatja, így lámákat és összegyűlt helyieket a Manǰsir, az Erdene jū, az Amarbaysagalant kolostornál, Cecerlegben és a Čoijin lamīn sūm előtt. Látható még többek között a Gandan lámáinak apátválasztásról szóló szavazása és néhány *owō* képe.

A 21-es katalógus (2432–2882) Ulánbátor építészetét mutatja be 1930-tól 1950-ig (*Baišin barilga, Ulānbātar, 1930–1950*). A kártyák közt elvéve találni fotót a város régi épületeiről.⁴⁴

A hat katalógus kártyái alapján elmondható, hogy a Film- és Audiovizuális Archívum legalább 900–1000 vallási tárgyú felvételt őriz. Számos kártyán nincs felirat, s ahol van, több esetben téves (például a kínai szentélyek esetében), sőt a kolostorok képeinél az is megesik, hogy rossz nevet írtak rá (például Barūn xürē a Jūgīn lamīn xīd helyett). A vallási gyűjteménynek nevezett két doboz (92 és 93) 633 régi felvétele 29 névhez van rendelve, melyből 28 kolostori név, egy pedig a kínai szentélyeket jelöli. E két katalógus a régi fővárosról 215 felvételt őriz: míg a 92-es doboz Dā Xürē néven 35 képet tartalmaz, a 93-as doboz Šar ord / Jūn Xürē néven 104 képet közöl. Külön szerepel az állami jós szentélyének (Čoijin lamīn süm) 46 felvétele, a kínai szentélyek 16 képe, a Gandantegčenlin kolostor 14 felvétele. A főváros közelében álló Dambadarjā kolostorról 14, míg a lerombolt Daščoinxorlin kolostorról 25 kép áll rendelkezésre. A Daščoinxorlin kolostor és a főváros *cam* táncáról, egyéb vallási tárgyú eseményeiről és Mongólia vallásos művészetének emlékeiről a 95-ös katalógusban találunk 262 régi felvételt, míg az előljárók, lámák és világiak régi, egész alakos fotóit a 96-os doboz tartalmazza. A 163-as dobozban új, többnyire 1989 utáni felvételeket találunk, míg a 21-es katalógus jobbára a szovjet típusú építészet remekeit mutatja az 1930-as évektől. A régi fotókat tartalmazó négy katalógus újbóli rendezését, pontosítását és kiadását lámák, kutatók és egykori kortársak emlékei segíthetnék.

ÖSSZEFOGLALÁS

Öndör gegēn Janabajar 17. századi beiktatásától az 1930-as évek végéig szinte minden dokumentumnak köze volt a buddhista valláshoz, kolostorokhoz. Bár 1938-ban a tibeti szent könyvek többségét elégették, az Erdene Šanjodwīn Yām, számos fővárosi és néhány vidéki kolostor mongolul írt gazdasági iratai megmaradtak. A Nemzeti Levéltár vallási anyaga a 20. századi folyóirat-gyűjtemény, kevés tibeti anyag és számos régi fotó mellett körülbelül 200 katalógus mintegy 15000 kéziratát jelenti, melyek közül alig néhányat publikáltak. Ma, amikor ismét szabadon lehet a mongol történelemmel, a régi idők kolostoraival és a lámák sorsával foglalkozni, e dokumentumok tanulmányozása elkerülhetetlen. Az utóbbi években több UNESCO projekt indult, mely megőrzésüket, digitalizálásukat célozza.

⁴⁴ Például: 2438 – Usnī gudamj, 2708a / H-50377 – Troicīn süm.

HIVATKOZOTT SZAKIRODALOM

- A Mongol Nemzeti Levéltár katalógusai.
- Banjragč, Č. – Sainxū, B. 2004. *Mongol xürē xīdīn tūx* (emxtgel) [Mongol kolostorok története]. Ulānbātar.
- Bawden, Charles Roskelley 1968). *The Modern History of Mongolia*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- Cültem, Nyam-Osor. 1988. *Mongolian Architecture*. Ulānbātar: State Publishing House.
- Cültem, Nyam-Osor. 1989. *Mongolian Sculpture*. Ulānbātar: State Publishing House.
- Čülünbātar, Luwsanjaw 2005. *Šanjadwīn yām yū xīj baiw*. [Mi volt a Šanjadwīn Yām feladata?]. Ulānbātar: Mongol Ulsīn Ix Surgūl', Mongol Xel Soyolī Surgūl'.
- Dašdawā, Č. – Kozlov, V. P. (szerk.) 1996. *Komintern ba Mongol /Barimtīn emxtgel/*. [A KomIntern és Mongólia. Dokumentum-gyűjtemény]. Ulānbātar: Mongol ulsīn arxiwīn xereg erxlex gajar, Orosīn tōrīn arxiwīn alba (ROSARXIV).
- Dašnyam, Luwsandamba – Očir, Ayūdai – Urtnasan Norow, Cewēndorj, Damdinsüren (szerk.) 1999. *Mongol nutag dax' tūx soyolīn dursgal. Sedewčilsen lawlax* [A mongol vidék kulturális emlékei]. Ulānbātar: Mongolīn Xümünligīn Uxānī Akademi.
- Forbáth László 1934. *A megújított Mongolia*. Budapest: Franklin (A Magyar Földrajzi Társaság Könyvtára).
- Gerelbadrax, J. – Delgermā, Ü. – Jāwjandulam, E. (szerk.) 2003. *Mongol ulsīn Dēd, Dōd xural. Barimt bičgīn emxtgel I. (1914–1916)* [Mongol alsóház és felsőház. Iratgyűjtemény I.]. Ulānbātar: Mongol Ulsīn Ündesnī Tōw Arxiw.
- Gerelbadrax, J. – Delgermā, Ü. – Jāwjandulam, E. (szerk.) 2005a. *Mongol ulsīn Dēd, Dōd xural. Barimt bičgīn emxtgel II. (1917–1918)* [Mongol alsóház és felsőház. Iratgyűjtemény II.]. Ulānbātar: Mongol Ulsīn Ündesnī Tōw Arxiw.
- Gerelbadrax, J. – Delgermā, Ü. – Jāwjandulam, E. (szerk.) 2005b. *Mongol ulsīn Dēd, Dōd xural. Barimt bičgīn emxtgel III. (1919)* [Mongol alsóház és felsőház. Iratgyűjtemény III.]. Ulānbātar: Mongol Ulsīn Ündesnī Tōw Arxiw.
- Halén, Harry 1982. *Memoria Saecularis Sakari Pālsi. Aufzeichnungen von einer Forschungsreise nach der Nördlichen Mongolei im Jahre 1909 nebst bibliographien*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura Société Finno-Ougrinne. Travaux ethnographiques X.
- Lessing, Ferdinand Diedrich 1995. *A Mongolian–English Dictionary*. Bloomington: The Mongolia Society.
- Maidar, D. 1972. *Mongolīn arxitektur ba xot baigūlalt*. [Mongol építészet és városstervezés]. Ulānbātar: Ulsīn Xewlelīn Gajar.
- Norowsambū, G. 1975. *Mongolīn arxiw-alban xereg, tūnī bičgīn xew*. [Mongólia archiv, hivatalos ügyei, s azok írásos anyaga]. Ulānbātar: Ulsīn Xewlelīn Gajar.
- Pozdneyev, Aleksei Matveyevich 1971. *Mongolia and the Mongols*. Krueger, John Richard (ed.), Shaw, John Roger – Plank, Dale (trans.). Bloomington: Indiana University.
- Serēter, Őljī 1999. *Mongolīn Ix Xürē, Gandan xīdīn tūxen bütecīn towč. 1651–1938*. [A Nagy Kolostorváros és a Gandan kolostor rövid története]. Ulānbātar.
- Ščepetil'nikov, Nikolaj Mihajlovič 1960. *Arhitektura Mongolii*. Moskva: Gosudarstvennoe izdatel'stvo literatury po stroitel'stву, arhitekture i stroitel'nym materialam.
- Szilágyi Zsolt 2001. „A mongol buddhista egyház politikai szerepvállalása a mongol autonómia idején.” In: Birtalan Á. – Yamaji Masanori (szerk.) *Orientalista Nap 2001*. Budapest: MTA Orientalisztikai Bizottság, ELTE Orientalisztikai Intézet, 141–155.
- Teleki Krisztina 2008. „Az egykori mongol kolostorfőváros szentélyei.” *Keréknyomok. Orientalisztikai és Buddhológiai Folyóirat* 2008/Tél (3.): 63–85.
- Teleki Krisztina 2011. *Monasteries and Temples of Bogdīn Xürē*. Ulānbātar: Mongolian National Academy, Institute of History.
- Xatanbātar, N. – Naigal, Yo. (2005): *Erdene jūgīn tūx (XVI–XX jūn)*. [Az Erdene jū története (16–20. század)]. Ulānbātar: Mongolīn Ündesnī tūxīn muzyei, Erdene jū muzyei.
- www.archives.gov.mn